

Projekt Paměť hřbitovů končí, výzkum sudetských hřbitovů je však teprve na počátku cesty

Petra Hečková

OBR. 1 Úvodní rozcestník do mapové aplikace Sudetské hřbitovy se základními informacemi o zpracovaných lokalitách.

Historické hřbitovy jsou vnímány jako místa, na nichž je koncentrována historická paměť obce či regionu. Představují specifický historický pramen, který uchovává cenné informace o životě a osudech obyvatel, jejich zvycích a tvořivosti, ale nepřímo také o hospodářském vývoji dané oblasti nebo soudobé módě. Samotné náhrobky jsou mnohdy zajímavými řemeslnými nebo výtvarnými díly, která odrážejí vývoj architektury a umění dané doby. Přesto tyto památky dosud stály mimo soustředěnou odbornou pozornost a navzdory vzrůstajícímu zájmu občanských iniciativ i samospráv o jejich zachování nebo rehabilitaci jsou na řadě míst stále ohroženy nevhodnou péčí nebo dokonce zánikem.

Fakulta restaurování Univerzity Pardubice v Litomyšli spolupracovala v letech 2020–2022 s Katedrou filozofie Západočeské univerzity v Plzni na řešení projektu *Paměť hřbitovů: průzkum a dokumentace pro udržitelnou péči o sepulkrální památky v oblasti někdejších Sudet*. Projektový záměr byl finančně podpořen Ministerstvem kultury ČR z Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní kulturní identity na léta 2016–2022 (NAKI II). Rozsáhlý terénní průzkum realizovaný na více než třech stovkách lokalit hřbitovů s dochovaným fondem německých náhrobků z doby před rokem 1945 přinesl řadu cenných vědeckých zjištění, ale zároveň experimentálně

ověřil a pomohl zformulovat některé metodické zásady a postupy využitelné pro budoucí dokumentaci historických hřbitovů a moderních sepulkrálních památek, a to nejen na území Sudet. Jedním z výsledků, kde se podařilo tyto zásady uvést v praktický život, je specializovaná mapa *Sudetské hřbitovy*, která zpřístupnila výsledky terénního průzkumu pětice hřbitovů z oblasti Tachovska, Kašperskohorska, Orlicko-ústecka a Jesenicka.¹¹ Lokality byly vybrány tak, aby vyhovovaly jak odborně-technickým kritériím pro dokumentaci (fyzická přístupnost pro komplexní průzkum bez nutnosti razantních zásahů, např. kácení náletových dřevin), a zároveň měly dostatečný informační

Mapová aplikace vznikla v rámci projektu MKČR NAKI II: Paměť hřbitovů: průzkum a dokumentace pro udržitelnou péči o sepulkrální památky v oblasti někdejších Sudet. Identifikační kód projektu: DG20P02OVV014.

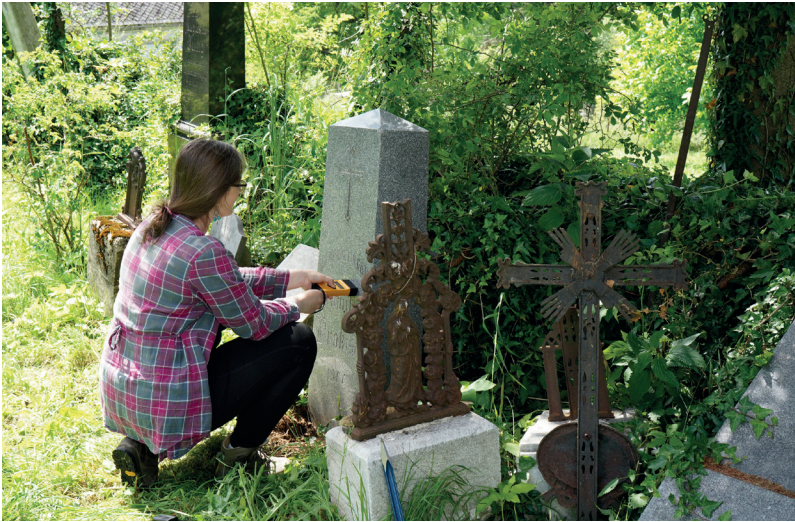
OBR. 2a, b V rámci specializované mapy lze volit různé varianty filtrování i různý charakter mapových podkladů. Hlavním mapovým podkladem je ortofotoplán hřbitova, z něhož vznikly také 3D vizualizace. Příklad hřbitova v Dlouhé Vsi u Sušice.

potenciál lokalit a ilustrovaly odlišné charakteristiky hřbitovů s kulturní a historickou hodnotou. Cílem bylo vytvořit formát mapy, který by v budoucnu mohli využívat také další zájemci, ať už vlastivědní pracovníci, nebo dobrovolníci dokumentující sudetské hřbitovy. Tedy navrhnout řešení mapy pokud možno nezávislé na náročné databázové architektuře a specializovaných dovednostech, a přitom poskytující dostatečnou funkcionalitu a možnost expertního zpracování a vyhodnocení dat získaných z terénního průzkumu, včetně využití prostorových dat.

Jako optimální se nakonec ukázala kombinace dvou běžně přístupných programů balíku MS Office, tabulkového procesoru MS Excel, využívaného pro statistické vyhodnocování dat a přípravu atributových tabulek, a MS Access, v němž bylo vytvořeno databázové prostředí doplněné uživatelsky srozumitelnými formuláři.^[2] Samotná specializovaná mapa byla vytvořena v programu ArcGIS, aktuálně nejrozšířenějšímu programu pro analýzu, vyhodnocování a prezentaci prostorových dat, a spuštěna v prostředí aplikace ArcGIS online. Základní mapový podklad tvořil ortofotoplán z dat nasnímaných a zpracovaných pomocí bezpilotní fotogrammetrie v prostředí programu 3D Zephyr. S prostorovými daty ortofotoplánu byly korelovány také případné starší mapové podklady. Každý hřbitov je tak na mapě tvořen náhledem s několika vrstvami dat, mezi nimiž lze přepínat a prostřednictvím jednoduchých filtrů zvolit konkrétní sledované hodnoty (náhrobky se signaturami a značkami, filtrování podle stavu dochování, původnosti usazení atd.).

Metodické postupy využívané při tvorbě specializované mapy daly vzniknout samostatné metodice *Dokumentace hřbitovů* a sepulkrálních objektů s památkovou a kulturní hodnotou.^[3] I když se terénní průzkum systematicky

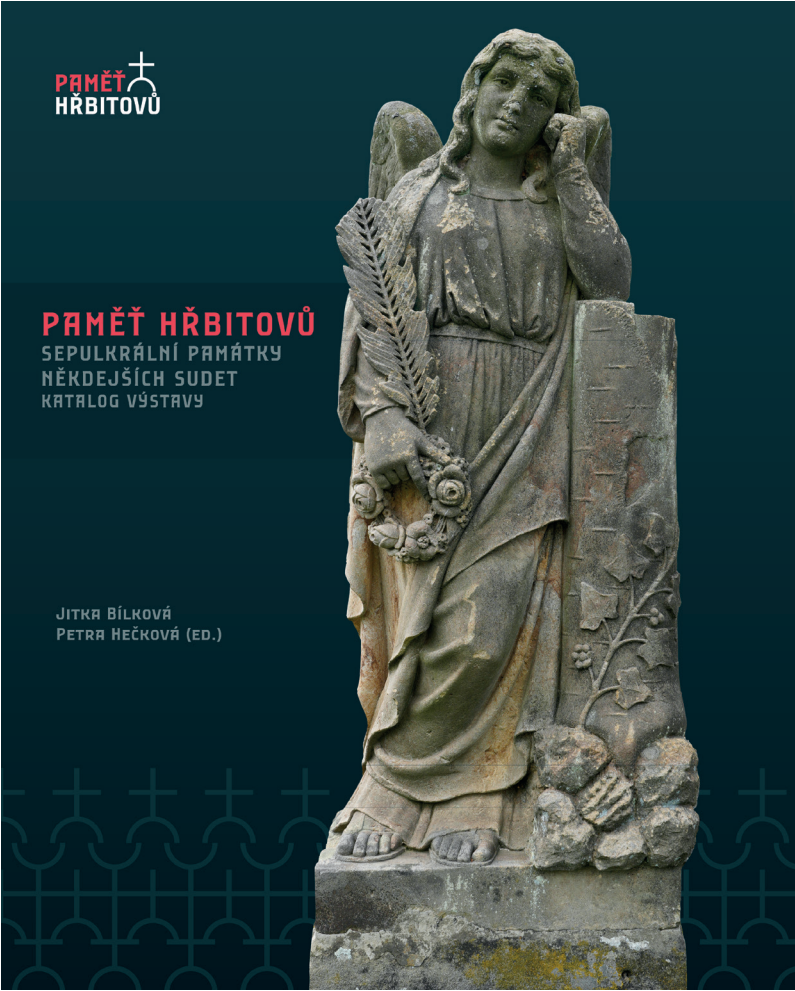

OBR. 3a, b Všechny metodické postupy dokumentace hřbitovů byly ověřovány i při samotném terénním průzkumu hřbitovů. Na snímku měřická dokumentace a měření magnetické susceptibilitý kamene náhrobků. Foto: Pavel Panoch a Milan Rychlý

nezabýval celým územím někdejších Sudet, díky dostatečnému množství reprezentativních příkladů se podařilo zachytit všechny podstatné fenomény, regionální rozdíly a specifika a ověřit efektivitu navrhovaných postupů dokumentace.

Třetím výstupem, který prezentoval výsledky prováděného výzkumu, a zároveň se pokusil o syntetický pohled na některá témata (např. regionální osobnosti nebo tzv. hřbitovní poezie), se stala výstava *Paměť hřbitovů: Sepulkrální památky někdejších Sudet* a zároveň s ní vydaný stejnojmenný kritický katalog. Výstava byla koncipována tak, aby představila hlavní vědecké výsledky projektu, ale zároveň akcentovala témata, která měla potenciál zaujmout také širší veřejnost. Tematický okruh „Místa“ se zaměřil na širší problematiku oblasti Sudet jako místa se ztracenou kontinuitou a v posledních letech znovu nalézanou historickou tvář. Na několika panelech bylo představeno téma historických hřbitovů a proměny jejich podoby od josefinických reforem pohřbívání až do poloviny 20. století a také problematika devastace a opětovné obnovy hřbitovů v někdejších Sudetech po roce 1945. Několik panelů bylo věnováno také tématu vegetace na hřbitovech a hřbitovní zeleně, které dosud stálo mimo pozornost odborníků z oblasti péče o kulturní dědictví a přitom představuje jeden z důležitých fenoménů podílejících se na kulturní hodnotě řady historických hřbitovů.

Cílem druhého tematického okruhu „Lidé“ bylo přiblížit hřbitovy a sepulkrální objekty v tradiční roli důležitých historických pramenů vypovídajících o významných osobnostech daného regionu. Návštěvníci se mohli blíže seznámit s tématem hřbitovní poezie a poetických příspěvků na náhrobcích. Pozornost byla dále věnována také vojenským hrobům a kenotafům nebo fenoménu fotokeramiky, která se stala

OBR. 4 K výstavě *Paměť hřbitovů: Sepulkrální památky někdejších Sudet* vydala Univerzita Pardubice v roce 2022 také stejnojmenný katalog.

od konce 19. století charakteristickou součástí výzdoby náhrobků. Třetí tematický okruh nazvaný „Hroby a náhrobky“ přiblížil v krátkém historickém exkurzu proměny výtvarného řešení náhrobků, jejich materiálové diverzity a ikonografie v průběhu 19. a v první polovině 20. století.

Výstava byla otevřena v druhé polovině roku 2022 nejprve v Muzeu dřevařství v Dlouhé Vsi u Sušice (od 18. srpna do 14. října 2022), poté se přesunula na opačnou stranu republiky, do Javorníku v okrese Jeseník, kde byla veřejnosti přístupná v budově městského muzea – Soudu od 4. listopadu 2022 do 5. ledna 2023. I vzhledem k pozitivním ohlasům a zájmu regionálních

paměťových institucí se počítá s jejím zpřístupněním také v dalších letech. V roce 2023 bude instalována v Muzeu izolace, internace a integrace v Bílé Vodě a v podzimních měsících zamíří do Vlastivědného muzea Jesenicka v Jeseníku, kde se předpokládá její doplnění o nová témata a sbírkové exponáty. Na stránkách projektu *Paměť hřbitovů* je dostupná také online podoba panelové části výstavy a virtuální výstava, doplněná o 3D modely hřbitovů, které byly předmětem mapování.^[4]

Projekt *Paměť hřbitovů* učinil pouze první krok: nastínil možnosti, jak lze v průzkumu a dokumentaci sudetských hřbitovů systematicky postupovat.

Zároveň je naprosto zřejmé, že problematika moderních sepulkrálních památek a historických hřbitovů bude vyžadovat více pozornosti a dlouhodobý zájem odborníků více specializací. Důležité výzvy navíc zůstávají. I při setkávání s představiteli samospráv a místními nadšenci, kteří se věnují revitalizaci a údržbě starých hřbitovů, byla jako palčivý problém pocítována absence jednotné koncepce nebo metodického postupu i v praktické údržbě nebo péči o sepulkrální památky, tedy tématu, kterému se vzhledem k jeho závažnosti a náročnosti nemohl tříletý projekt věnovat. Stále zůstává i mnoho otevřených témat globálnějšího charakteru, například velmi aktuální otázka přehodnocení vztahu tradičních disciplín památkové péče a ochrany přírody. Právě historické hřbitovy představují jedno z míst, kde je jejich vzájemná kooperace jak v dalším výzkumu, tak i stanovení možností ochrany či zachování nezbytná.

1 | Mapa je přístupná na přímém url odkazu <https://storymaps.arcgis.com/stories/1f69ef3a-4315480997ee064112700065> a také na stránkách projektu <https://www.pamet-hrbitovu.cz/specializovana-mapa>. V tuto chvíli jsou publikována data ze hřbitovů v Šitboři (Tachov), Zálesí u Javorníka (Jeseník), Knapovci (Ústí nad Orlicí), Dlouhé Vsi a Hartmanicích (Košperské Hory).

2 | Studie zaměřená na konkrétní aspekty databázového zpracování dat sudetských hřbitovů a jejich prezentaci formou specializované mapy bude publikována v některém z dalších čísel časopisu e-Monumentica.

3 | Metodika byla předložena k certifikaci Ministerstvu kultury v závěru roku 2022. Její text, doplněný obrazovou dokumentací, bude zpřístupněn v Národním úložišti šedé literatury a je připravován k vydání tiskem.

4 | Online výstava je dostupná na odkazu <https://www.pamet-hrbitovu.cz/vystava/>, virtuální podoba výstavy také na přímém odkazu <https://app.cloudpano.com/tours/jgt5O74vu?scenelid=oTo0j9yylv>.

↑ OBR. 6 Instalace výstavy v prostorách Městského kulturního střediska Javorník (městské muzeum – Soud) byla doplněna o řadu trojrozměrných exponátů ze sbírek Vlastivědného muzea Jesenicka. Foto: Petra Hečková

← OBR. 5 Instalace výstavy v Muzeu dřevařství v Dlouhé Vsi u Sušice. Foto: Lada Wagnerová